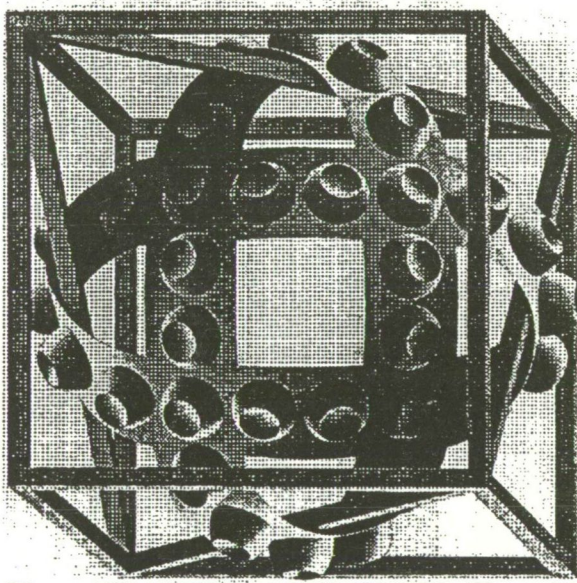

kifejezések nyelvtana nem merül fel ismét „ellenkező előjellel” a jövő időben. Ezért mondtam, hogy az olyan kijelentések, amelyek a jövőbeli eseményekre vonatkoznak, nem valódi kijelentések. És ez még csak rendjén volna addig, amíg nem tekintjük másnak, csupán egy állításnak a „kijelentés” terminus használatáról; egy olyan állítás, amely noha nem egyezik a „kijelentés” szó mindennapi használatával, mégis természetessé válhat az emberek számára bizonyos körülmények között. Mikor egy filozófus azt mondja, hogy a jövőről szóló kijelentések nem igazi kijelentések, akkor ez azért van, mert megdöbbenette az időbeli kijelentések nyelvtanában található aszimmetria. Habár megvan az a veszély, hogy egyfajta tudományos megállapítást tesz a „jövő természetéről”.

Fordították: Kelemen Zoltán és Oláh Csaba

Gondolatok Wittgenstein misztikájáról

KELEMEN ZOLTÁN

Mi a filozófus feladata? Ki a filozófus? Ezekre a kérdésekre – azt hiszem – minden történeti kor másképp kereste a választ. Az európai gondolkodás történetében pedig valószínűleg így merült fel ez a kérdés, hosszú századokon át: Mire van a filozófus? Miért? Tevékenységének milyen haszna van? Mire lehet felhasználni?

Véleményem szerint azok, akik a kérdést ilyen formában vetették fel, valami olyan eredményre gondolhattak, amilyent a legtöbb tudomány képviselői elérnek munkásságukkal, gondolok itt főleg az alkalmazott tudományokra. Arra következtetnek az ily módon kérdezők, hogy a filozófusnak is valami ehhez hasonló eredményt kell felmutatnia. S a filozófusok nagy része igyekezett is megfelelni ennek a követelménynek, és bár kivételek mindig akadtak, a figyelmes olvasó talán megütközhetett azon, hogy Ludwig Wittgenstein Barna Könyvének I/56. szakaszában nyelvészeti trivialitásokkal foglalkozik, mint ismeretlen, eddig még fel nem tárt problémákkal. Mintha ő világítana rá először a mutatószók és a

főnevek, melléknevek stb. közti viszonyra, mintha a nyelvi játék csupán magától értetődő mondatfordulatok primitív elkülönítése lenne.

Valóban. A scientista megközelítés¹ számára aligha mondhat többet ez a wittgensteini hely, sőt megkockáztatom a kijelentést, hogy az egész Barna Könyvvel ez a helyzet.

A filozófus azonban nem az eredmény eléréséért gondolkodik.² Tevékenysége nem valamire vagy bármire irányul, mert tevékenysége szemlélődés. Akkor teljesíti feladatát – már ha van ilyen –, ha nem dönt, nem ítél, nem jut végkövetkeztetésre, bár ennek a „veszélye” mindig fennáll.

Wittgenstein megmarad a pusztá megfigyelésnél, a szemléletnél. Szemügyre vesz egy látszólag teljesen érdektelen dolgot, felemeli, nézegeti, aztán visszateszi szépen a helyére. Ami cselekvésének e két végpontja között van, az a gondolás folyamata. Az olvasó a gondolás folyamatát szemlélheti, s ez a folyamat benne is gondolatokat ébreszt, mikor megérti ezt.

Wittgenstein megszállott műgonddal vizsgálja az idő problémáját, s akárcsak Szent Ágoston, ő is a jelen pillanatot választja kiindulópontul.³ Látható, hogy a három idő közül a jövőt tekinti legkevésbé megfoghatónak, s ha szimbolikájának következményein gondolkodunk, érdekes megállapításokat tehetünk, melyekről nem állítható ugyan, hogy egyértelműen következnek a Barna Könyvből, de az sem, hogy attól teljesen eltérnek, s talán a segítségükkel felismerhetjük Wittgenstein szimbolikájának misztikus vonásait.

Azzal, hogy a folyón leúszó rönkökhöz hasonlította az események időbeli folyását, Wittgenstein a térbe helyezte az idő problémáját. Ott állunk a folyóparton, s a farönkök nemcsak két perccel ezelőtt haladtak el mellettünk, hanem most tőlünk balra vannak. S nem így tesszük fel a kérdést: „Mikor, milyen időpontban lesz a múlt?”, hanem: „Hová tűnik a múlt?” Mindezek a kijelentések térképzetet implikálnak, s ezt egyértelművé teszi Wittgenstein a múltbeli történekek földalatti, homályos világának és az eljövendő események képzeletbeli világának példájával.

Természetesen nem arról van szó, hogy ezek a hasonlatok megfelelnek a valóságnak, hanem arról, hogy így képzeljük el a valóságot. Legalábbis az időről térhez kötött képzetünk van. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a tér vagy az idő közül bármelyik létét is kétségbe vonnánk. Mindössze arról van szó, hogy a két fogalom a tudatunkban szorosan összekapcsolódott. Egyiket sem tudjuk a másik nélkül elképzelni.

Figyelve Wittgenstein gondolatmenetét észrevehetjük, hogy a múltbeli dolgok térbeli helye a föld alatt van, tehát „lent”. Ennek analógiájára képzeljük el az eljövendő dolgok világát „fent”, valamint emlékezzünk arra, hogy a filozófus a múltbeli események árnyékos, homályos létéről beszél. Ez a lenti, földalatti, homályos árnyékvilág kísértetiesen emlékeztet a különböző történelmi korok alvilág-elképzeléseire, például a görögök Hádészára.⁴ A fenti, képzeletbeli világ, mely nem úgy valódi és létező, mint a múlt és a jelen dolgai, a túlvilág másik pólusának fogható fel, a jelen valóságnál magasabb rendű létezési forma.⁵

Ezek a „más” világok természetesen csak hasonlatként szerepelnek a szövegben, tehát sem létezésüket, sem nemlétüket nem jelenti ki Wittgenstein. Azonban abból a megkülönböztetésből, amit a múlt és jövő idő eseményei között tesz, arra következtethetünk, hogy szerinte a múlt eseményei inkább léteznek, mint a jövő időéi. A kérdés ezek után magától adódik: „Hol vannak ezek az események?” Talán abban a bizonyos földalatti, naptól elzárt világban? Ez lenne az Alvilág? S ha mindez a térrel és idővel kapcsolatos képzeleteinkből adódik, akkor létezik-e egyáltalán túlvilág, vagy ha úgy tetszik, a transzcendens? Hiszen pusztán elképzeljük az olyan kifejezések tudati képének segítségével, mint: „lent”, „fent”, „elmúlt”, „eljövendő” stb.

¹ Hamvas Béla: A bor filozófiája. Életünk Könyvek Szombathely, 1988. 125. p.

² Platón: Összes művei II. kötet. Európa Könyvkiadó Budapest, 1984. 408–411. p., 1091–1092. p.

³ Aurelius Augustinus: Vallomások. Gondolat Budapest, 1987. 358–365. p.

⁴ Homérosz: Odüsszeia. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1983. 178–197. p.

⁵ Platón: Összes művei I. kötet. Európa Könyvkiadó Budapest, 1984. 1104–1113. p.

Úgy látszik tehát, hogy a túlvilágról alkotott elképzelések csupán az emberi tudat hasonlatokat teremtő gondolkodásának melléktermékei.

Látnunk kell azonban, hogy ha valaki megkérdezi tőlünk, hogy mi az idő, akkor érdekes helyzetbe kerülünk. Definícióink ugyanis erre vonatkozólag mind viszonyításokon alapulnak, mely viszonyítások bizonyos eseményekre vonatkoznak, s ezek az események definícióinkban úgy viselkednek, mint Zénón nyilvánvalóan a térben elfoglalt különböző helyzetei.⁶

Úgy tűnik tehát, hogy az időt a maga valóságában nem tudjuk megragadni. Talán a tér képzelettel biztosabban él a tudatunkban. Ha azonban a lényegére vonatkozó kérdést feltesszük, láthatjuk, hogy ez esetben meg a helyzet mint érzékelhető viszony az, amely meghatározza definícióinkat.

Az, ha valaminek a lényegét nem tudjuk önmagából megmutatni, valószínűleg azt jelenti, hogy valahonnan máshonnan ered, nem önmagából, hiszen ha a lényegre kérdezzük, akkor mindig az eredetre kérdezzük.⁷ Fel kell tehát tennünk a kérdést: Honnan ered a tér, és honnan ered az idő? Talán a tudatból, mint annak tér-, illetve időképzete? Ilyenformán milyen léttel bírnak ezek a képzetek? Vagy kevésbé misztikusan: Külső valóságként érzékeljük őket? Ha igen, akkor minden bizonnyal rájuk mutathatunk, ha csak a wittgensteini ostensiv definíció szerint is. Vagy mégsem? Talán nem eredetükre kellene kérdeznünk, hanem egy speciálisan rájuk vonatkoztatott kérdéssel a helyzetükre: Hol van a tér? és Mikor van az idő? Láthatjuk, hogy ezek a fogalmak nem kevésbé misztikusak, mint az a transzcendens, melyet eddig talán az ezekről alkotott képzeleteink következményének tartottunk.

Könnyen meglehet, hogy akkor válnánk hasonlataink rabjává, ha megpróbálnánk szabadulni tőlük.

⁶ A görög gondolkodás kezdetei. Franklin Társulat 1898. 113–114. p.

⁷ Martin Heidegger: A műalkotás eredete. Európa Könyvkiadó Budapest, 1988. 33. p.